TULIMULLALE LOSSE EHITAMAS

Bernard Kangro 100

14. ja 15. oktoobril meenutati Tartus kunagist tartlast, Tartu Ülikooli audoktorit Bernard Kangrot, kelle sünnist möödus 18. septembril 100 aastat. 14. oktoobril avati Eesti Kirjandusmuuseumis Maarja Hollo koostatud kirjaniku juubelile pühendatud näitus ja näidati Vallo Kepi filmi „Mälestus sinistes hetkedes".

Kangro varasem elu ja looming oli oluliselt seotud Tartuga ja Tartu Ülikooliga, kuid pool sajandit tema elust möödus maapaos Rootsis. Seal sai temast eesti kirjasõna järjepidevuse tähtsamaid hoidjaid ja arendajaid. Seda rolli täitis ta kuni oma surmani 1994. aastal.

Kangro alustas Arbujate rühmitusse kuulunud luuletajana, hiljem on ta tegutsenud kõigis kirjanduse valdkondades: olnud silmapaistev prosaist, teedrajav kirjandusteadlane, kultuuriloo kütkestav jäädvustaja oma mälestustes ja esseedes. Luuletajana oli Kangro Uku Masingule lähedane arbuja, proosakirjanikuna eelkõige sõjaeelse akadeemilise Tartu legendiks kirjutaja, kirjandusteadlasena teedrajav, memuaristina ja esseistina mõjukas kultuuriloo jäädvustaja, tegus kirjastaja ja toimetaja, hoolikas bibliograaf. 1980. aastate lõpul sai Kangrost Eesti Kirjanike Liidu esimene auliige. 1990. aastal valiti ta Tartu Ülikooli audoktoriks.

15. oktoobril kõnelesid Tartu Ülikooli Ajaloomuuseumis Bernard Kangro loomingust ja mitmekülgsest tegevusest kirjanikud ja kirjandusteadlased. Konverentsile saatis tervituse president Toomas Hendrik Ilves, kes meenutas oma kohtumist Bernard Kangroga 25 aastat tagasi Lundis. President kirjutas:

„Kangro kuulus sellesse Eesti haritlaste põlvkonda, kes said kasvada ning õppida vabas Eestis, kuid pidid elama vaikiva ajastu tingimusis ning nägema võõra võimu totalitaarset laiutamist kodumaal. Nad hindasid vaimset vabadust ja julgesid oma terase ja täpselt sõnastet loominguga seista vastu surutisele ning ükskõiksusele.

Nii julges Kangro ka raskel ajal loota ja uskuda. Seda nii Eesti Kirjanike Kooperatiivi juhtides kui „Tulimulda" välja andes. Kuigi tema oma õpetaja Gustav Suits muretses: „...jõudu õhulosside ehitamiseks tulimulla pinnale." Bernard Kangrol oli olemas see jõud, et ehitada tulimullale päris losse.

Sellega hoidis Kangro kodumaast eemal olulist vastupanu. Ta mõistis, et ilma keele ja kultuurita võib kadumine tulla kiirelt, ning aitas vaimliselt koonduda ja hoida mälestust vabast Eestist. Seda mõlemal pool tinarasket piiri."

Eesti Kirjanduse Seltsi ja Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt tervitas konverentsi Toomas Liivamägi.

Janika Kronberg kõneles Kangrost XX sajandi kontekstis. Kirjanik elas peaaegu kõigi selle pöörase sajandi murranguliste sündmuste ajal. Ta sündis 1910, tema lapsepõlves oli Euroopas suur sõda, peatselt järgnes revolutsioon ja Eesti Vabariigi sünd. Kangro sirgus täiskasvanuks, sai hariduse ja magistrikraadi vabas Eestis, ilmusid tema esimesed raamatud. Järgnes mitu okupatsiooni ja eksiil. Paguluses kujunes Kangrost üks viljakamaid ja mitmekülgsemaid kultuuriisiksusi meie kirjandusloos: luuletaja, romaanikirjanik, novellist, esseist, kirjandusteadlane, memuarist, kirjastaja, kirjandusajakirja toimetaja. Ainsa arbujana nägi ta ära Eesti Vabariigi taassünni.

Rebekka Lotmani ettekanne oli pühendatud Bernard Kangro soneti-

poeetikale. Esineja rõhutas, et sonett oli Kangro jaoks oluline vorm tema loometee algusest alates. Tema esikkogu kandis pealkirja „Sonetid" (1935) ja sonetti mõtestas Kangro kogu oma elu. Rebekka Lotman liigitas Kangro sonetid nelja erinevasse perioodi. Hilisemas diskussioonis selgus, et Kultuuriloolises Arhiivis on olemas ka poeedi eluõhtul kirjutatud seni avaldamata „Oktoobrisonetid". Nii et sonett oli Kangrole tõepoolest oluline žanr (vt ka R. Lotmani artiklit siinsamas ajakirjanumbris, lk 81–95).

Mart Velsker käsitles vanale Võrumaale ja surematule Tartule pühendatud luuletusi kogudest „Tulease" (1949) ja „Veebruar" (1951). Nii lapsepõlvemaa Võrumaa kui ka ülikoolilinn Tartu on kirjaniku elus olulisel ja täiesti erilisel kohal.

Maarja Hollo kõneles Lundi piiskopi Andreas Sunepoja elu käsitlevast romaanist „Kuus päeva", vaadeldes seda päevikromaani ja pihtimusena. „Kuue päeva" kommentaariks ja parafraasiks on „Seitsmes päev", milles harrastusajaloolane Linus Asser uurib 1972. aastal Andreas Sunepoja elu.

Lauri Sommer vaatles Kangrot Võrumaaga seotud kirjanikuna, samuti tema kujunemisaega. Tulevane kirjanik sündis vanas agraarses Eestis. Tema lapsepõlves lauldi külas veel rahvalaule, sõja läbi teinud noormehed laulsid Vabadussõja laule. Elu lõpus jõudis ta aga ära näha ka raju rootsi roki. Ülikooli ajal käis Kangro Võrumaal murret kogumas ja need kogumisretked olid talle olulised oma kodumaa laiemaks tundmaõppimiseks. Kirjandusliku loomingu keeleks valis ta siiski eesti keele, kuid tema teoste keeles on erilist lõunaeestilist pehmust, autor kasutab rohkesti võrukeelseid sõnu ja väljendeid. Võrukesena oli temas ühinenud murdesse sündinud inimese keeletunnetus ja ülikoolis õppinud inimese teadmine. Kolmekümnendatel aastatel oli vana ürgne Eesti veel säilinud, Kangro on ise öelnud, et oma murdekogumisretkedel avastas ta eesti rahva.[1]

Ott Kurs kõneles Kangro mitteilukirjanduslikust loomingust, tema osalusel koostatud ja toimetatud maad ja rahvast käsitlevatest rohke pildimaterjaliga varustatud teostest „Meie maa" (4 köidet, pühendatud Eesti eri piirkondadele, ilmus 1955–1957), „Eesti talu" (1959), „Eesti Rootsis" (1976) ja „Koolilinn Valga" (1984). Kangro on lisaks koostamis- ja toimetamistööle ka paljude neis kogumikes ilmunud käsitluste autor. Olgu lisatud, et „Eesti Rootsis" on ilmunud ka rootsikeelsena (1976). Millegipärast jäi esineja käsitlusest välja Bernard Kangro koostatud esinduslik „Universitas Tartuensis" (1970), mis käsitleb Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ja üliõpilaskonda sõnas ja pildis.

Tiina Kirsi ettekande pealkiri oli „Maapagu ja hingemaa". Ta vaatles selles peamiselt Tartu-sarja teise triloogia raamatuid „Kivisild" ja „Must raamat" mõistete *Erinnerung* ja *Gedächtnis* kaudu. Kirss rõhutas, et Kangro proosaloomingut ei saa mõista see, kes ei tea, mis on pagulus. Kirjanik kaotas oma kodulinna ega naasnud sinna kunagi. Tartu romaanidele on omane kummaline ehedus, autori maagiline võime manada esile möödanikku – pisidetailideni välja.

Arne Merilai arutles Kangro uurimisperspektiivide üle ja jäi siin vaoshoitult pessimistlikuks. Praegu on Kangro uurimine pigem suikuvas olekus ja ärkamine oleks võimalik ehk fragmenditi, uurides näiteks tema poeetikat või jutustamistehnilisi mudeleid, mida on mõnevõrra ka tehtud.

Urmas Bereczki õppis 1980. aastatel Rootsis keraamikat ja viibis kaks semestrit Lundis. Ta külastas sel ajal igal nädalal Bernard Kangrot ja lindis-

[1] Ettekanne on avaldatud Sirbis: L. S o m m e r, Lõuna-Eesti märgid Bernard Kangro loomingus. – Sirp 5. XI 2010.

tas tema juttu. Kangrot on paljud meenutanud kui kütkestavat ja head rääkijat. Ka president Toomas Hendrik Ilves kirjutas oma tervituses sellest, mida Kangro nende kohtumisel rääkis oma seltsivennast Helmut Tarandist, kellelt Annus Rävala pseudonüümi all oli Eesti Kirjanike Kooperatiivi kirjastusel ilmunud „Vorkuta värsse", mis kiiresti läbi müüdi ja millest tuli teha kordustrükk.

Oleks kultuurilooliselt igati tänuväärne tegu, kui need noore ja vana mehe kõnelused jõuaksid mingi raamatuvormis üllitiseni: kas siis lihtsalt otse lintidelt maha kirjutatuna ja mõnevõrra kommenteerituna või Urmas Bereczki mälestusteosena. Kus oleks nii Kangro teksti kui ka Bereczki meenutusi sellest ajast ja Bernard Kangrost.

MALL JÕGI